

sports for people with disabilities was S. Zwicknagl from Austria with two amputated legs, who experimented with the use of prostheses in ski sports.

The uniqueness of the national state system of physical culture and sports management of people with disabilities is emphasized. Established since 1989, sports and health clubs of the disabled become the basis for the creation of national sports federations of disabled persons with various types of lesions: musculoskeletal system, visual impairment, hearing and intelligence.

Key words: paralympic games, disabled athletes, healthcare-saving space, social inclusion, human development.

Дата надходження статті: «20» вересня 2019 р.

УДК 37.035

Дереш В. С.*

ПРОФІЛАКТИКА ДИТЯЧОЇ БЕЗДОГЛЯДНОСТІ В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 60-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті розглянуто особливості профілактики дитячої бездоглядності в Україні в другій половині 60-х років ХХ століття. Розкрито сутність понять «бездоглядність» і «бездоглядна дитина», причини бездоглядності та її наслідки. Визначено, що головна причина дитячої бездоглядності полягає в неналежному виконанні батьками своїх прямих обов'язків: забезпечення сприятливих умов для фізичного, духовного та інтелектуального розвитку дитини.

Проаналізовано нормативно-правові документи другої половини 60-х років ХХ століття, що визначали вітчизняну соціальну політику стосовно профілактики дитячої бездоглядності в Україні. Висвітлено основні погляди дослідників, педагогів, які зверталися в той час до вивчення цих питань: для попередження дитячої бездоглядності необхідно підвищити педагогічну культуру сімейного і шкільного виховання; саме школа може досягти посилення педагогічної культури батьків; необхідно зміцнити взаємозв'язок суспільного та сімейного виховання.

Розглянуто співпрацю батьків, громадськості, шкіл, представників прокуратури, суду та міліції, спрямовану на попередження дитячої бездоглядності і правопорушень. З'ясовано, що в досліджуваний період по всій країні набули поширення ради громадськості й ради сприяння сім'ї та школі, які створювалися на підприємствах і в установах, виконуючи роль координаційних центрів з поєднання виховних впливів сім'ї, школи та громадськості. Окреслено основні форми роботи школи із батьками, які з різних причин нехтували вихованням дітей (класні і загальношкільні батьківські збори, лекторії, університети педагогічних знань, конференції, лекції, бесіди, індивідуальні консультації, під час яких батькам надавалася допомога з питань виховання і розвитку їхніх дітей).

Визначено, що для попередження дитячої бездоглядності в другій половині 60-х років ХХ століття в українському суспільстві було вжито низку заходів.

Ключові слова: бездоглядність, бездоглядна дитина, профілактика, виховання, дитина, сім'я, соціальне виховання, школа, педагогізація батьків, правопорушення.

Другу половину 60-х років ХХ століття характеризують появою значної кількості бездоглядних дітей в Україні та впровадженням державою різних заходів щодо профілактики цього явища, тому, перш за все, нам необхідно уточнити сутність понять «бездоглядність» і «бездоглядна дитина».

Ж. Петрович трактує бездоглядність як «стан, що відображає неуспішність соціалізації молодшої особистості й характеризується відсутністю її пристосованості до вимог, які висуваються суспільством до поведінки дитини, через розірвання

*© Дереш В. С.

чи погіршення взаємин з батьками чи особами, які їх замінюють» [3, с. 255].

У словнику-довіднику з соціальної педагогіки зазначається, що «бездоглядні діти – категорія дітей, яким батьки або особи, які їх заміщають, приділяють недостатньо уваги або зовсім не цікавляться тим, де, як і з ким вони проводять свій час, як навчаються» [8, с. 51]. Такі діти живуть самі по собі. Відчуваючи байдужість до себе зі сторони близьких людей, вони починають пропускати шкільні заняття, шукають компанію «однодумців», разом з якими долучаються до шкідливих звичок. Бездоглядні діти можуть на певний час залишати домівку, у них формується деструктивна поведінка, яка призводить до здійснення правопорушень та скоєння злочинів.

Таким чином, причина дитячої бездоглядності міститься в недбалому ставленні батьків до своїх прямих обов'язків: забезпечення належних умов для фізичного, духовного та інтелектуального розвитку дитини. Якщо в сім'ї панує здорова моральна атмосфера між батьками і дітьми, кожен відчуває турботливе ставлення до себе з боку найрідніших, підтримку і довіру, батьки цікавляться шкільним життям дітей і тим, як вони проводять свій вільний час, то цим дітям бездоглядності не загрожує.

Проблема дитячої бездоглядності та її профілактики не втрачає своєї актуальності й на сьогодні. Проте в сучасному суспільстві, яке втягнуте у війну та перебуває в соціально-економічній кризі, у якому постійно змінюється напрям державної соціальної політики та освіти, діти, сім'я, сімейне виховання і соціалізація дитини в сім'ї знаходяться в кінці списку інтересів держави, тому наразі в Україні не створено ефективних механізмів профілактики дитячої бездоглядності. Доречним є ознайомлення з позитивною практикою протидії бездоглядності дітей другої половини 60-х років XX століття та впровадження її в роботу органів державної виконавчої влади, служб у справах дітей, соціальних педагогів сучасної України.

Різним аспектам дослідження дитячої бездоглядності та її подолання присвячені роботи О. Безпалько, І. Горобець, К. Дубовик, Т. Журавель, І. Зверевої, А. Капської, Л. Оліференко, Ж. Петрович, І. Пеші, В. Сухомлинського та ін. Проте особливості профілактики дитячої бездоглядності в Україні в другій половині 60-х років XX століття потребують детального розгляду.

Мета статті – проаналізувати особливості профілактики дитячої бездоглядності в Україні у вищезазначений період.

У 1960-х роках в Україні продовжується нав'язування населенню державної політики 50-х років XX століття з усупільнення виховання молодого покоління, що сприяло збільшенню кількості бездоглядних дітей. По всій країні масово відкриваються дошкільні заклади, створюються школи з продовженим днем, збільшується кількість шкіл-інтернатів [1]. Батьки мали змогу повністю віддавати себе професійній діяльності й участі в громадському житті, не відволікаючись на виховання дітей. У суспільстві панувала думка, що лише держава знає, як виховати «справжню» людину – будівника комунізму, тому батьки віддавалися від дітей, займалися своїми справами. Діти, відчуваючи це та бажаючи привернути увагу батьків до себе, починали пропускати заняття в школі, скоювали правопорушення тощо. Усе більше дітей ставало бездоглядними. На думку В. Сухомлинського, головною причиною дитячої бездоглядності і правопорушень є низька педагогічна культура сімейного і шкільного виховання. Педагог був переконаний, що «час і батькам і вчителям глибоко усвідомити, що ні школа без сім'ї, ні сім'я без школи не можуть справитися з надзвичайно тонкими, надскладними завданнями становлення людини» [9, с. 50]. Проблемою було те, що сім'я і школа виховували дітей кожен по своєму розумінню, відірвано один від одного.

Попередні роки засвідчили не лише неможливість повного перебирання державою на себе виховної та соціалізаційної функцій сім'ї, а й його шкідливість, тому актуальним у другій половині 60-х років XX століття в Україні висувається нове гасло – досягнення єдності суспільного та сімейного виховання за рахунок соціального регулювання останнього. Усе це зумовило певні зміни у відносинах і взаємодії школи,

батьків та громадськості [2].

Зокрема, з 1966 року посилюється робота з батьками і громадськістю з профілактики правопорушень серед дітей і молоді. По всій Україні проводяться збори, на яких присутні керівники шкіл, відділів народної освіти, підприємств, колгоспів і радгоспів. Обговорюються питання покращення виховної роботи з дітьми та залучення громадськості до боротьби з дитячою бездоглядністю, правопорушеннями і злочинністю серед молодого покоління. За навчальними закладами закріплюються шефські організації і підприємства, які опікуються школами не лише матеріально, але й надають допомогу в організації позакласної і позашкільної виховної роботи. Допомогу в профорієнтаційній роботі з учнями надають вожаті-виробничники – провідні інженери та інші спеціалісти місцевих підприємств. Зокрема, у м. Жовті Води Дніпропетровської області у школі № 9 працює 11 таких вожатих, які закріплюються за класами і проводять лекції та бесіди із школярами [6, с. 8]. Це посилює інтерес дітей до виробничих професій, мотивує на краще навчання та попереджує протиправні вчинки учнів, адже в них є мета – здобути професію.

З метою попередження дитячої бездоглядності й правопорушень проводяться обласні конференції за участю батьків, громадськості, представників прокуратури, суду та міліції, на яких пропонуються практичні заходи з профілактики дитячих правопорушень. Міські комісії в справах неповнолітніх і працівники прокуратури систематично виступають перед батьками і дітьми з лекціями на правові теми. У м. Жовті Води Дніпропетровської області при дитячій кімнаті міліції в 1968 році була створена група юних макаренківців, у якій нараховувалося понад 300 учнів старших класів масових шкіл та шкіл робітничої молоді. Юні макаренківці складали присягу, мали особисті посвідчення та носили спеціальну форму. Начальником їхнього штабу був ентузіаст своєї справи Чупило М. Н. Юні макаренківці, спільно із дитячою кімнатою міліції та школами міста, проводили профілактичну роботу із бездоглядними дітьми, схильними до правопорушень. Для літнього відпочинку цих дітей був спеціально створений табір «Мрія», де і юні макаренківці мали змогу відпочивати. У позаурочний час протягом року для профілактики дитячої бездоглядності проводилися військові ігри, спортивні змагання, організовувалися походи, екскурсії, створювалися клуби вихідного дня, шкільні кінотеатри тощо [6, с. 9]. Завдяки тісним взаємозв'язкам і спільній роботі сім'ї, школи та громадськості у м. Жовті Води було практично ліквідовано дитячу бездоглядність, що сприяло значному зниженню кількості випадків правопорушень, скоєних неповнолітніми.

Протягом другої половини 1960-х років поширюються різні форми участі громадськості в діяльності школи, у тому числі і тієї, що стосувалася роботи з батьками й регулювання сімейного виховання. Починають діяти ради сприяння сім'ї та школі, ради громадськості, які створювалися на підприємствах і в установах, виконуючи роль координаційних центрів з поєднання виховних впливів сім'ї, школи та громадськості. Зокрема, у Полтавській області в 1966 році працювало більше 600 таких рад [7, с. 9]. На практиці їхня діяльність часто набувала соціально-педагогічного підтримувального характеру: знаходження коштів для надання матеріальної допомоги, організація харчування учнів з малозабезпечених сімей, обладнання класних кімнат і навчальних кабінетів, проведення ремонтних робіт. Окремі представники рад закріплювалися за так званими «важкими» дітьми. При цьому доволі звичними були заходи тиску на батьків: повідомлення про їхні протиправні дії чи неналежне виховання дітей за місцем роботи, вплив на сім'ю через партійні та профспілкові організації. Зокрема, у Полтавській області застосовувалася форма громадського впливу на батьків – «суди батьківської честі» [там само]. А от кращим сім'ям на конференціях батьків за зразкове виховання дітей вручали Почесні грамоти.

Суттєвий недолік, що значно знижував дієвість роботи цих рад, полягав у їхній фактичній безправності. Перебуваючи в цілковитій залежності від керівництва школи,

ці об'єднання не могли практично втручатися в зміст спільної роботи школи та сім'ї.

Пріоритетним напрямом забезпечення регулювання соціалізаційного впливу сім'ї на формування дитини залишалася педагогічна пропаганда, яка спрямовувалася на покращення педагогічної культури батьків. Дослідники, які зверталися в той час до вивчення цих питань (М. Демидов, Т. Калечиць, З. Клейніна, Б. Кобзар), акцентували на тому, що саме школа, проводячи роботу з батьками, може досягти посилення педагогічної культури батьків, завдяки цьому підвищити якість сімейного виховання, зміцнити взаємозв'язок суспільного та сімейного виховання. Адже лише за єдності підходів і вимог усіх учасників виховного процесу можна очікувати позитивного вирішення завдань комуністичного виховання молодого покоління.

Важливу роль у реалізації ідей регулювання соціалізаційного впливу сім'ї на формування дитини мала постанова «Про покращення пропаганди педагогічних знань серед населення» [4], у якій особлива увага приділена питанням сімейного виховання та сприянню школи сім'ї. На виконання цього завдання розробляється орієнтовна програма педагогічного мінімуму для батьків, яка вибудовувалася з урахуванням віку дітей (від перших років життя до старшого шкільного віку). Однак через високу затеоретизованість та заідеологізованість під час виконання цієї програм не виконано визначені завдання.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що відбулася переорієнтація змісту просвітницької роботи з батьками, акцентуванням на деяких питаннях суто сімейного виховання як складової загального соціалізаційного впливу сім'ї на формування дитини.

У більшості шкіл продовжують працювати батьківські лекторії, які відвідують майже всі батьки учнів. Зокрема, із 670 батьків школи № 3 м. Золотоноші Черкаської області 600 батьків є постійними слухачами таких лекторіїв [5, с. 17.]. У роботі з батьками використовували пресу, де друкували виступи педагогів; вводяться спеціальні сторінки для батьків.

Однак значна частина педагогічних колективів шкіл країни проводила роботу з батьками формально, обмежуючись масовими заходами, які були малоефективними. А от індивідуальній роботі з батьками, з урахуванням специфіки кожної сім'ї, приділялося недостатньо уваги. Позашкільні установи також не надавали батькам допомоги в соціалізації важковиховуваних дітей. Таких учнів не залучали до гуртків. Зокрема, «серед 354 гуртківців станції юних техніків м. Кременчука немає жодного важковиховуваного школяра, немає їх і на станції юннатів та в будинку піонерів» [7, с. 9.]. Це свідчить про те, що позашкільні заклади не переймалися долею бездоглядних важковиховуваних дітей. Адже легше працювати із слухняними відповідальними дітьми, ніж турбуватися про малолітніх правопорушників і намагатися змінити їхні долі на краще. Не всі школи впроваджували політику перевиховання правопорушників і дурторічників. Замість кропіткої роботи з ними дітей переводили до шкіл працюючої молоді, до класів із скороченим строком навчання. Це свідчить про те, що керівництво навчальних закладів намагалося позбутися бездоглядних дітей із своєї школи, щоб «не псувати статистику».

Не втрачає актуальності й робота створених у попередні роки батьківських комітетів як громадських організацій, основна діяльність яких полягала в допомозі сім'ї і школі, поєднанні їхніх зусиль у вихованні дітей як складової соціалізаційного впливу на процес формування дитини.

На батьківські комітети покладалося завдання покращувати зв'язок сім'ї і школи для встановлення єдиної виховної дії на дітей, залучати батьків до роботи з ними в позаурочний час у школі і за місцем проживання, до запобігання бездоглядності дітей і здійснення ними правопорушень. Хоча в ряді шкіл Миколаївської області батьківські комітети не працювали, тому питаннями профілактики дитячих правопорушень ніхто не займався [там само].

Також батьки і керівництво деяких шкіл безвідповідально ставилися до відвідування учнями занять: «на день перевірки тільки в м. Кременчуці Полтавської області не охоплено навчанням 11 дітей шкільного віку, а у Вознесенському й Очаківському районах Миколаївської області таких дітей виявлено 9. На початок поточного навчального року до шкіл Миколаївської області не з'явилося 430 другорічників у I–VIII класи, у Полтавській – 281 ос.» [7, с. 9.]. Це свідчить про те, що ні батьки, ні заклади освіти не цікавилися життям молодого покоління, що призводило до збільшення в країні кількості бездоглядних дітей та скоєння ними правопорушень. Зокрема, у м. Кременчуці Полтавської області за 9 місяців 1966 року «доставлено в дитячу кімнату міліції учнів удвічі більше, ніж за відповідний період минулого року» [там само, с. 10].

Таким чином, можна стверджувати, що в другій половині 60-х років XX століття в Україні активізується робота з попередження правопорушень серед молодого покоління. У зв'язку з цим порушено питання про покращення виховної роботи батьків з дітьми та залучення широкої громадськості до боротьби з дитячою бездоглядністю, правопорушеннями та злочинністю неповнолітніх; удосконалення форм і методів виховання дітей у дусі любові до праці, поваги до старших, наслідування трудових традицій народу, неухильного дотримання норм комуністичної моралі як провідних цінностей і норм поведінки.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що для попередження дитячої бездоглядності в другій половині 60-х років XX століття в українському суспільстві було вжито низку заходів: поширення педагогічної просвіти серед населення і покращення педагогічної культури батьків; взаємозв'язок сім'ї і навчально-виховних закладів у вихованні дітей; вивчення морального мікроклімату кожної сім'ї та залучення широкої громадськості до боротьби з дитячою бездоглядністю, правопорушеннями і злочинністю неповнолітніх. Але їхня дієвість значно знижувалася через надмірну зайнятість населення, ідеологізацію усіх сфер суспільного життя, у тому числі й сімейного, посилення психокультурної депривації.

Саме в школі цілеспрямовано й систематично проводилася робота із загалом батьків, а також із сім'ями, які через різні причини нехтували вихованням дітей. Основними формами роботи були класні і загальношкільні батьківські збори, лекторії, університети педагогічних знань, конференції, лекції, бесіди, індивідуальні консультації, під час яких батькам надавалася допомога з питань виховання і розвитку їхніх дітей. Форми і методи роботи з батьками відповідали, насамперед, завданням, які ставило перед школою керівництво країни, а вже потім – задоволенню виховних потреб батьків.

Досвід профілактики дитячої бездоглядності другої половини 60-х років XX століття є досить цікавим і корисним та заслуговує на детальніший розгляд у подальших наукових дослідженнях і впровадження його окремих позитивних елементів у механізм профілактики бездоглядності дітей у сучасному українському суспільстві.

Література:

1. Дереш В. С. Соціальне виховання дітей в Україні (50-ті роки XX століття). *Педагогічний альманах: збірник наукових праць* / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. Випуск 39. С. 233-239.
2. Дереш В. С. Вплив соціальних інститутів на посилення виховної функції сім'ї (60-ті роки XX ст.). *Педагогічний альманах: збірник наукових праць* / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. Вип. 21. С. 266-273.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
4. Об улучшении пропаганды педагогических знаний среди населения: постановление Президиума Правления Всесоюзного общества «Знание», Коллегии Министерства просвещения СССР, Президиума Академии педагогических наук СССР. Москва, 1968. 7 с.

5. Про роботу Золотоніського райвно Черкаської області по керівництву школами: постанова колегії від 09.02.1968 р. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. 1968. № 7. С. 15–18.
6. Про роботу міського відділу народної освіти та шкіл м. Жовті Води Дніпропетровської області по виконанню постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи»: постанова колегії від 14.02.1969 р. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. 1969. № 8. С. 7–22.
7. Про роботу шкіл з батьками та громадськістю по запобіганню правопорушень серед дітей і підлітків у Миколаївській та Полтавській областях: постанова колегії від 29.10.1966 р. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. 1966. № 23. С. 8–11.
8. Соціальна педагогіка: словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. Вінниця: Планер, 2009. 542 с.
9. Сухомлинский В. А. Мудрость родительской любви / сост. А. И. Сухомлинская. М.: Молодая гвардия, 1988. 304 с.

Deresh V. S.

CHILD NEGLECT PREVENTION IN UKRAINE (THE SECOND HALF OF THE 60-S YEARS OF THE XX CENTURY)

The article deals with the peculiarities of child neglect prevention in Ukraine in the second half of the 1960s. The essence of such concepts as «neglect» and «neglected child», causes of neglect and its consequences have been revealed. It has been determined that the main reason for child neglect is the inadequate fulfillment by parents of their direct responsibilities: the provision of favourable conditions for child's physical, spiritual and intellectual development.

The normative legal documents of the second half of the 1960s, which defined the domestic social policy concerning child neglect prevention in Ukraine, have been analyzed. Researchers' and educators' basic views who addressed at that time to study these issues have been highlighted: in order to prevent child neglect, the pedagogical culture of family and school education should be improved; it is the school itself that can enhance parents' pedagogical culture; the relationship between social and family education needs to be strengthened.

This article examines the collaboration of the public, parents, schools, prosecutors, the court, and the police, aimed at preventing child neglect and delinquency. It has been found that during the studied period, throughout the country, councils of the public and councils promoting family and school became widespread, which were created at enterprises and institutions, acting as coordination centers for combining family, school, and community educational influences. The school's main forms of work with parents, who for various reasons neglected the upbringing of children have been outlined (class and general school meetings, lectures, universities of pedagogical knowledge, conferences, lectures, conversations, individual consultations during which parents were provided with the help in the upbringing and development of their children).

It has been determined that in the second half of the 1960s a number of measures were taken to prevent child neglect.

Key words: neglect, neglected child, prevention, education, socialization, child, family, social education, school, parental education, offences.

Дата надходження статті: «25» вересня 2019 р.